

2. Dal' R. Problemy grazhdanskoj kompetentnosti [Elektronnyj resurs] / R. Dal'. – Rezhim dostupa: <http://www.politnauka.org/library/teoria/dahl.php>. – Nazvanie s jekrana.

3. D'jui D. Obshhestvo i ego problemy / per. s angl. I. I. Mjurgberg, A. B. Tolstova, E. N. Kosilovoj. – M.: Ideja–Press, 2002. – 160 s.

4. Muff Sh. K agonisticheskoi modeli demokratii // Logos. – 2004. – №2. – S.180–197.

5. Rolz Dzh. Teoriya spravedlivosti. Nauchnyj redaktor izdaniya professor V. V. Celishhev. – Novosibirsk: Izdatel'stvo Novosibirskogo Universiteta, 1995. – 505 s.

6. Flivberg B. Habermas i Fuko – teoretiki grazhdanskogo obshhestva / B. Flivberg // Sociologicheskie issledovanija. – 2000. – №2. – S.130, 134.

7. Habermas Ju. Vovlechenie drugogo. Ocherki politicheskoi teorii. – SPb.: Nauka, 2001. – 417 s.

8. Benhabib S. Toward a Deliberative Model of Democratic Legitimacy in Seyla Benhabib (ed.), *Democracy and Difference*. – Princeton, 1996.

9. Benhabib S. Models of Public Space: Hanna Arendt, the Liberal Tradition, and Jurgen Habermas // Craig J. Calhoun. *Habermas and the Public Space*. – Cambridge, Mass: MIT Press, 1992.

10. Cohen J. Deliberation and democracy legitimacy // Contemporary political philosophy: an anthology / ed. by Goodin R., Pettit Ph. – Malden MA, 2006. – P.159–170.

11. Dryzek J. Political Inclusion and the Dynamics of Democratization // *The American Political Science Review*. – Vol.90, No.3.

Kovalov A. V., PhD Student of Public Administration chair, Taras Shevchenko National University of Kyiv (Ukraine, Kyiv), Kovalyov_A_V@ukr.net

Theoretical basis of the concept of deliberative democracy by J. Fishkin

In the article there is an attempt to systematically study the theoretical principles of the concept of deliberative democracy by J. Fishkin, which is based on the leading principle of making a political solution – a discussion. In the course of the research, the following scientific methods were used: structural–functional, systemic, and comparative ones. Two main directions, which formed the foundation of the researcher's scientific study, were discovered: philosophical and political science. The first direction is represented by the works of K. Apel, J. Habermas, J. Rawls, and others. The second one is represented by the theoretical work of R. Dahl, J. Dryzek, J. Dewey, etc. It is proved that the ideas of these researchers formed the normative realistic sense of the deliberative approach, defining public discourse as the main measure of democracy. The attention is focused on the applied potential of scientific researches by J. Fishkin, which is proved by the active use of deliberative tools in the practice of public policy.

Keywords: democracy, deliberation, discussion, discourse, electoral democracy, public opinion, political communication, political decision.

* * *

УДК 340.11:32

Мищерська Ж. В.,

пошукувач кафедри політології філософського факультету, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка, Головний редактор Головної редакції програм іноземними мовами Українського радіо (Україна, Київ), zhannam@nrcu.gov.ua

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ІНСТИТУТУ СУСПІЛЬНОГО МОВЛЕННЯ У ДЕМОКРАТИЧНИХ ПОЛІТИЧНИХ СИСТЕМАХ

Проаналізовано основні проблеми та виклики, що виникли під час переходу від державного до суспільного мовлення в Україні.

Ключові слова: суспільне телерадіомовлення, свобода слова, засоби масової комунікації (ЗМК), медіа реформа, трансформація суспільства, громадський діалог.

Після багаторічних спроб запровадити суспільне телерадіомовлення, як альтернативу державному та комерційному мовленню, в 2017 році створено

систему Суспільного мовлення України. Це публічний інститут, призначений всебічно задовольняти інформаційні потреби українського суспільства, забезпечити громадський діалог в суспільстві, залучити його представників до обговорення та вирішення найважливіших соціально–політичних питань, сприяти формуванню громадянського суспільства в Україні. На цьому шляху перед суспільним мовленням постали як амбітні цілі, так і серйозні виклики – забезпечити політичну та фінансову незалежність. Міжнародна практика запровадження успішної моделі суспільного мовлення демонструє першочерговість вирішення саме цих проблем.

Аналіз останніх досліджень та публікацій показує, що вивченню суспільного мовлення присвячена низка праць і публікацій. Вивченням організації суспільного мовлення, проблем та перспектив його впровадження в Україні займалися такі вітчизняні науковці як С. Здіорук і С. Гнатюк, В. Іванов, Н. Лиховід, О. Гресько, які у своїх дослідженнях зверталися до міжнародного досвіду, послуговуючись стандартами Ради Європи, висували свої пропозиції щодо впровадження суспільного мовлення. Різні його аспекти досліджувала І. Кирич: уніфікувала використання терміну «громадське мовлення», висвітлювала проблемні питання законотворення в цій сфері та запропонувала свої варіанти їх вирішення. Заслужують на увагу також дослідження та статті зарубіжних науковців і дослідників феномену суспільного мовлення Д. Мак–Квейла, Н. Муйжнієкса, Р. Сембрука, А. Свіфта. Зважаючи на постійний інтерес, що викликає до себе цей тип мовлення, деякі аспекти порушеної проблеми потребують детальнішого розгляду.

Метою дослідження статті є аналіз та узагальнення української практики і міжнародного досвіду запровадження інституту суспільного мовлення, незалежного від політичного впливу та підконтрольного суспільству.

Завданням дослідження є визначення та теоретичне обґрунтування найсуттєвіших факторів, що впливають на забезпечення незалежності новоствореного суспільного мовлення в Україні.

Інститут суспільного мовлення як один з найбільш ефективних механізмів забезпечення свободи слова є невід'ємним атрибутом будь-якого демократичного суспільства. Основними цілями цього суспільного інституту є забезпечення свободи слова, обмеження прямого впливу держави на діяльність ЗМК, надання доступу різних суспільних (соціальних) груп до каналів масової комунікації, забезпечення їх інформаційних потреб та представлення їх інтересів в інформаційному просторі за умов ринкової економіки та комерціалізації ЗМК. Суспільне мовлення або мовлення на службі у громадськості (public service broadcasting) визначають як систему мовлення, призначену для всебічного інформування суспільства, фінансовану та контролювану громадськістю.

На законодавчому рівні поняття суспільного мовлення вперше впроваджено в Україні поправкою до Закону «Про телебачення та радіомовлення» ще у 1995 р., що була прийнята Верховною Радою України за третьою спробою, подолавши вето Президента України Леоніда Кучми. Передбачалося паралельне

функціонування державних та суспільних мовників. У 1997 р. Верховна Рада прийняла Закон «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», що не був упроваджений, та Постанову «Про створення телерадіоорганізації Суспільного мовлення України». Український дослідник В. Іванов відзначає «декларативний характер» закону і стверджує, що постанова «могла дискредитувати саму ідею такого мовлення» [1, с. 254]. У 2009–2010 рр. були підготовлені законопроекти щодо змін до Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України», а також проект закону «Про національну громадську телерадіокомпанію України» Громадської гуманітарної ради при Президентові України. Проте жодних змін зрештою так і не відбулося.

17 квітня 2014 року Верховна Рада України ухвалила новий Закон «Про суспільне телебачення і радіомовлення України». Відтоді у нашій державі почалося впровадження суспільного мовлення. 19 березня 2015 року Верховна Рада ухвалила проект Закону №1357 «Про внесення змін до деяких законів України щодо Суспільного телебачення і радіомовлення України», що забезпечив законодавчу базу для створення публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» (НСТУ). 7 квітня 2015 року відбулась офіційна публічна презентація та запуск суспільного мовлення в Україні. У прямому телеєфірі Перший національний канал українського телебачення змінив свій логотип на новий – суспільного мовника. Президент України Петро Порошенко публічно підписав Закон «Про Суспільне телебачення і радіомовлення». Цей Закон створює правові основи діяльності Суспільного телебачення і радіомовлення України, визначає засади діяльності Національної суспільної телерадіокомпанії України. «Це той закон, якого Україна чекала 23 роки. То у влади не вистачало волі, то майже завжди не було бажання цим займатися, бо влада завжди хотіла контролювати медіапростір і вважала, що ввести суспільне телебачення – це просто випустити джина з пляшки. Це та ціна, яку влада має платити за демократію», – заявив президент П. Порошенко [2, с. 1]. Відповідно до закону, суспільне телебачення і радіомовлення України існуватиме як публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України». Створене воно на базі державних мовників – Національної телекомпанії та радіокомпанії, Державної телерадіокомпанії «Культура», обласних державних телерадіокомпаній, Державної телерадіомовної компанії «Крим» та інших. При цьому 100% акцій цього публічного товариства належатиме державі. 5 серпня 2015 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову щодо порядку перетворення Національної телекомпанії України на Національну суспільну телерадіокомпанію України. Проект постанови був розроблений Державним комітетом телебачення і радіомовлення України. Голова комітету Олег Наливайко очолив комісію з розробки структури українського суспільного мовника. 19 січня 2017 року зареєстровано Публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України» як юридичну особу. Його засновник – держава в особі Кабінету міністрів України. Статутний капітал становить 2,54 млрд. гривень. ПАТ НСТУ – правонаступник Національної телекомпанії України, створеної в 1995 році. Таким чином, Україна

виконала своє зобов'язання перед Радою Європи від 2003 року щодо реформування державних телерадіокомпаній у Суспільне мовлення завдяки спільним і скоординованим діям медіаспільноти, влади та громадянського суспільства України. Члени Наглядової ради ПАТ «НСТУ», діючи від імені українського суспільства, ухвалили таку місію українського суспільного мовника: «Захищати свободи в Україні. Надавати суспільству достовірну та збалансовану інформацію про Україну та світ, налагоджувати громадський діалог задля зміцнення суспільної довіри, розвитку громадянської відповідальності, української мови та культури, особистості та українського народу». Це складне завдання, особливо у важкі часи для країни, яка щодня відчуває на собі інформаційні впливи агресора. Але українське суспільне мовлення може і мусить виконати це завдання. «Ми переконані, що у цьому зацікавлені і українське суспільство, і українська влада, яку потужний і незалежний суспільний мовник робить лише сильнішою», – йдеться в заяві членів Наглядової ради [3, с. 1].

З цього часу в Україні державним мовником залишається лише система іномовлення, яка має поширюватися виключно закордоном та парламентський телеканал «Рада», що здійснює трансляцію сесійних засідань та слухань. Решта державних мовників була перетворена у Публічне акціонерне товариство «Національна суспільна телерадіокомпанія України», що керується спеціальним законом (lex specialis) – Законом України «Про суспільне телебачення і радіомовлення», а також Статутом та іншими нормативними актами, ухваленим на виконання закону. Зазначений закон, серед іншого визначає особливий статус суспільного мовлення, що полягає в специфічній системі врядування через Наглядову раду і Правління, особливому механізмі фінансування, аудиту і звітності, в т.ч. перед суспільством, а також, найголовніше – у високій якості програмного наповнення, покликаного надавати об'єктивні новини, забезпечувати інформаційні, культурні та освітні права і потреби громадян. Резолюцією №1 4-ї Європейської конференції міністрів з питань політики в галузі ЗМК «Майбутнє громадського мовлення», що була ухвалена в Празі 1994 року, було визначено низку засад і принципів суспільного мовлення. Так, суспільне мовлення має стати форумом для громадських обговорень, у рамках яких можна було б висловлювати якомога ширший спектр поглядів і думок та неупереджено й незалежно подавати новини, інформацію та коментарі. Водночас, відповідно до резолюції, держави-учасниці Ради Європи зобов'язуються гарантувати незалежність суспільного мовлення від політичного й економічного втручання. Зокрема, наголошується, що поточне керівництво і редакційна відповідальність за розклад і зміст програм мають бути виключно справою самих мовників. Саме тому багато уваги має бути приділено гарантіям незалежності суспільного мовлення, механізму його фінансування, незалежній редакційній та програмній політиці.

На сьогодні Суспільне мовлення в Україні – це сукупність недержавних загальнонаціональних та регіональних телерадіоканалів, що є загальносуспільною власністю, не можуть бути приватизовані та орієнтуються у своїй програмній політиці на якнайширше задоволення інформаційних потреб громадян, незалежно від поглядів

того чи іншого органу державної влади, політичної сили або групи впливу. Місія Суспільного мовлення – розвиток загальнонаціональної ідентичності, консолідація та гуманізація суспільства, підвищення його культурного та освітнього рівня. Діяльність створеного в Україні суспільного мовника – Публічного акціонерного товариства «Національна суспільна телерадіокомпанія України» (НСТУ) – базується на принципах незалежності управління та поточної діяльності від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, політичних партій, підприємств, установ, організацій, фізичних осіб. Серед основних завдань суспільного мовлення – об'єктивне, повне, своєчасне і неупереджене інформування про суспільно значущі події в Україні та за кордоном та забезпечення збалансованого і прозорого доступу суб'єктів суспільно-політичного життя до програм (передач) дискусійного формату, зокрема, у вигляді дебатів. Згідно з Законом України «Про суспільне телебачення і радіомовлення України» Національна суспільна телерадіокомпанія України не зобов'язана висвітлювати діяльність органів виконавчої влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб.

Якщо звернутися до історії суспільного мовлення в США, то побачимо, що перша радіостанція такого типу виникла на середньому Заході, була університетською і її існування мало просвітницький характер. Робити просвітницькі програми на комерційному радіо та телебаченні було коштовною справою, але необхідною для суспільства. Тому в 1967 році як альтернатива комерційному мовленню, виникла Корпорація для Суспільного мовлення Америки (Corporation for Public Broadcasting), метою якої було створення програм некомерційного спрямування. Члени правління цієї організації призначалися президентом США, а бюджет затверджувався Конгресом. Корпорація надає гранти дрібним радіостанціям для створення некомерційних програм, і ці кошти становлять близько 30% бюджету телерадіостанцій. Члени ради директорів або правління таких мереж одночасно є керівниками тих дрібних телерадіостанцій, які отримують фінансування. Усі ці маленькі станції є власністю або місцевих громад, або неприбуткових, державних організацій. Більшість своїх коштів вони отримують у вигляді добровільних надходжень від своїх слухачів.

Визначення суспільного мовлення провідного американського дослідника засобів масових комунікацій Д. Мак-Квейла: «Суспільне мовлення (Public service broadcasting) – фінансована громадськістю неприбуткова система телерадіомовлення (здебільшого європейська), яка має на меті задовольняти потреби всіх громадян у громадському спілкуванні. Спочатку це були всі потреби (тобто і розваги також), а виправдання для громадського мовлення полягало у природно-монопольному характері мовлення. Проте це виправдання більше не чинне, і потребу в громадському мовленні пояснюють загальними громадськими інтересами і тим, що воно може задовольняти комунікативні потреби, якими через їхню неприбутковість нехтують комерційні системи. Серед таких потреб – універсальне обслуговування, особливі потреби меншин, деякі види освітніх послуг, а також служіння демократичній політичній системі за допомогою відкритого доступу різних

сил, підтримання загальних інформаційних цілей, задоволення особливих потреб політиків у виборчому та урядовому процесах» [4, с. 538].

На відміну від європейських країн, де розвиток електронних систем масової комунікації починався зі створення та розвитку громадського (суспільного) мовлення, незалежна Україна на початку 90-х років XX століття отримала у спадок розгалужену радянську систему державного телебачення. Як зазначають вітчизняні науковці С. Здіорук і С. Гнатюк, «Україна ніколи не знала суспільного мовлення. Національне телебачення народилося за часів СРСР як монопольна державна система, непристосована до зворотного зв'язку з суспільством й орієнтована на одностороннє «мовлення» держави до населення» [5, с. 77–78].

У часи бурхливого розвитку недержавного комерційного телебачення в Україні, «між українським соціумом і українськими аудіовізуальними медіа існувала відчужена гуманітарна «прірва»: перебуваючи у неминучій кореляції, вони все ж знаходяться надто далеко від налагодження взаємовигідного соціокультурного діалогу, рухаються кожен власним шляхом, за власними мотиваціями та внутрішньою логікою розвитку», а «в ідеалі суспільне телерадіомовлення повинно слугувати інтересам переважної більшості громадян і насамперед задовольняти потребу соціуму у власному віртуальному форумі, загальносуспільному комунікативно-інформаційному майданчику». На думку С. Здіорука і С. Гнатюка, «для посткомуністичних країн Ради Європи, де суспільне мовлення знаходиться у фазі становлення, важливим завданням є забезпечення його від впливу з боку держави та різних політичних сил» [5, с. 77–78].

Саме наявність потужного сектора суспільного мовлення забезпечує високу соціально-регулятивну ефективність електронних медіа в умовах демократичного суспільства.

Досвід західноєвропейських країн свідчить, що у нинішніх соціально-політичних та технологічних детермінантах розвинені структури суспільного телерадіомовлення є невід'ємним елементом сучасної консолідованої демократії, умовою і показником її успішного розвитку. При цьому спостерігається пряма залежність між впливовістю цих структур у суспільстві і ступенем зрілості демократичних інститутів та процедур.

Найбільшого розвитку суспільне мовлення набуло у країнах з тривалими демократичними традиціями: Великобританії, Франції, США, Швейцарії тощо. Наведемо думки українського дослідника цієї теми Н. Лиховід, що «громадське мовлення у більшості провідних країн світу, де принципи демократії з політичних проектів перетворилися на політичну реальність, така форма мовлення визнана одним зі стандартів демократичного розвитку» [6, с. 3]. Система Суспільного мовлення не тільки надає інформацію, розвиває освіту, культуру та розваги, вона також є важливим фактором плюралістичної комунікації, однією з основних характеристик демократичного суспільства. Головна ідея суспільного мовлення полягає у тому, що воно має одночасно виконувати свою місію і водночас залежати від аудиторії. Цікавою є думка Голови Комітету з мас-медіа Ради Європи К. Якубовича, що комерційний мовник трактує слухача як споживача, а громадський мовник як громадянина, і завданням

громадського мовника, на думку дослідника, є служити громадянину та громадянському суспільству. Голова Групи підтримки України при Єврокомісії Пітер Вагнер вважає: «Суспільне мовлення грає важливу роль у посправжньому незалежних країнах, у тому числі в процесі побудови нації. Суспільний мовник здатний показати розмаїття регіонів країни – політичне, культурне, освітнє. Все це допомагає об'єднати країну. Це – одна з головних причин, чому, на нашу думку, суспільне мовлення таке важливе для України» [7, с. 1]. Саме системи суспільного мовлення країн розвинутої демократії на сьогодні є моделями, на які орієнтуються країни, що знаходяться на етапі демократичних трансформацій, у тому числі й Україна. Суспільне мовлення розвивається не автономно, а на основі процесів демократизації в кожній окремій країні.

Професор В. Іванов з цього приводу вважає, що організація суспільного мовлення – це своєрідний тест на демократію в країні. За словами дослідника «Організація суспільного телерадіомовлення – своєрідний тест на демократію, який має пройти нова влада. Вона має довести, що її завдання – служити інтересам громадян, що її обрали, а не контролювати цих громадян» [8, с. 1].

Одним із основних принципів функціонування суспільного мовлення є фінансова незалежність, що гарантує ефективну діяльність суспільного мовника. В Україні це гарантовано статтею 14 Закону України «Про суспільне телебачення і радіомовлення в Україні». Цей принцип також досягається через особливий механізм фінансування. Джерелами фінансування НСТУ, можуть бути: продаж власної теле- і радіопродукції, плата за користування авторськими та суміжними правами; кошти державного і місцевих бюджетів; абонентська плата, що сплачується за послуги НСТУ в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України та за рахунок інших надходжень, не заборонених законодавством. Зокрема, в перехідний період, визначений законодавством, держава зобов'язана забезпечити мінімальний рівень фінансування, що визначений в обсязі 0,2% державного бюджету за минулий рік. При цьому, будь-яке фінансування не може використовуватися як елемент тиску чи впливу з метою втручання в редакційну політику суспільного мовлення. Законом встановлено пряму заборону на будь-яке пряме або опосередковане фінансування телерадіоорганізації політичними партіями, професійними спілками, релігійними організаціями. Винятком є виборчі кампанії, в рамках яких розміщується на підставі законів про вибори передвиборна агітація і її різновид – політична реклама. Відтак, поза межами виборчого періоду розміщення реклами політичних партій і пов'язаних з ними осіб в ефірі каналів суспільного мовлення прямо суперечить забороні на фінансування політичними партіями телебачення і радіомовлення та є несумісним з принципами і завданням суспільного мовлення, завданням якого є забезпечення поширення якісної, достовірної й збалансованої інформації. Водночас, запровадження дебатних форматів, аналітичних передач та якісних ток-шоу, де залучатимуться представники різних політичних сил для обговорення суспільно важливих питань з дотриманням високих редакційних стандартів, є важливим елементом в становленні і розвитку суспільного мовлення, а також забезпечення

інформаційних прав громадян. Це має стати хорошою противагою подібним політичним ініціативам.

З огляду на важливість питання фінансової незалежності Суспільного мовника серйозне занепокоєння викликає факт неповного виділення коштів з державного бюджету, передбачених Законом «Про суспільне телебачення і радіомовлення в Україні». Уряд заклав у проєкті бюджету на 2018 рік значно менше коштів, які гарантуються законом суспільному мовленню. У 2017 році Суспільного мовника недофінансовано на більш ніж 300 млн. грн. (чинний держбюджет–2017 передбачав 970,8 млн. грн. на фінансову підтримку НСТУ). У зв'язку із цим цього року НСТУ не має достатніх коштів на виробництво програм. Попри заклики й вимоги громадськості та звернення Наглядової ради НСТУ, у липні український парламент не підтримав поправки про виділення НСТУ необхідних у 2017 році коштів. Члени Наглядової ради Національної суспільної телерадіокомпанії України (ПАТ «НСТУ») звернули увагу Кабінету Міністрів, парламенту і Президента України на суттєве зменшення фінансування ПАТ «НСТУ» у проєкті Державного бюджету України на 2018 рік. На думку членів Наглядової Ради НСТУ, це може зупинити надважливу реформу в процесі демократизації України та скласти враження спроби політичного втручання в роботу незалежного суспільного мовника за допомогою фінансових важелів. Додамо, 8 вересня 2017 року експерти Реанімаційного Пакету Реформ та організацій–партнерів, що супроводжують медіа-реформу закликали Кабінет Міністрів України у проєкті Державного бюджету України на 2018 рік передбачити фінансування НСТУ на перехідний період в повному обсязі, гарантованому Законом «Про суспільне телебачення і радіомовлення» – тобто, у розмірі 1 млрд. 535 млн. 367 тис. грн.

Міжнародна спільнота поділяє стурбованість громадянського суспільства України щодо недофінансування суспільного мовника. Представництво Євросоюзу в Україні наголосило, що повне фінансування, передбачене відповідним законодавством, має важливе значення для незалежності суспільного мовлення. Стурбованість щодо недофінансування новоствореного Суспільного мовника також висловили посол Швеції в Україні Мартін Хагстрьом та Посольство Канади в Україні. Коментар Голови Представництва ЄС в Україні Хюга Мінгареллі щодо Суспільного мовника: «Ми стурбовані тим, що бюджет для Суспільного мовника на 2018 рік може бути скорочено. Досвід країн–членів ЄС доводить, що незалежне суспільне мовлення, що належним чином фінансується та служить інтересам громадян, є одним із ключових елементів демократичного суспільства. До цього часу реформа суспільного мовлення в Україні розвивалася в цьому напрямку. ЄС та інші міжнародні донори вклали значні фінансові, технічні та професійні ресурси в цю реформу. Теперішні проблеми з недофінансування становлять виклик для досягнутого прогресу на сьогодні. Саме тому є важливим, щоб українські органи влади, які беруть участь у розробці бюджету на 2018 рік, надали Суспільному мовнику фінансування, передбачене відповідним законодавством» [9, с. 1].

Комісар Євросоюзу з питань європейської політики сусідства та розширення Йоганнес Ган розчарований,

що Суспільне мовлення в Україні отримає вдвічі менший бюджет, ніж передбачено законом. Він закликав уряд та Верховну Раду України виконати свої зобов'язання перед Національною суспільною телерадіокомпанією України на 2018 рік, про що Йоганнес Ган написав у Twitter [10, с. 1].

Керівник групи підтримки України в Європейській комісії Пітер Вагнер підкреслив, що «зменшення фінансування Національної суспільної телерадіокомпанії України ставить під загрозу реформу, яка наразі просувається успішно» [11, с. 1].

Також голова Європейської мовної спілки Ноель Керран закликав Уряд України «забезпечити належне, справедливе та незалежне фінансування для НСТУ відповідно до законодавства України та європейських стандартів» [12, с. 1].

Голова Офісу Ради Європи в Україні Морген Енберг наголосив, що суспільне мовлення в Україні має встановлювати стандарти для ЗМК, просувати цінності демократичних суспільств та мати належний рівень довіри від телеглядача і слухача. За його словами, без належного фінансування нереально досягти незалежності, яка є вимогою для кожної організації суспільного мовлення в будь-якій країні. «Незалежний суспільний мовник досягається завдяки незалежному менеджменту, незалежній редакційній політиці і належному фінансуванню», – підкреслив Морген Енберг [13, с. 1].

Не лише в Україні виникають проблеми в процесі становлення Суспільного мовлення, але й в європейських країнах цей демократичний інститут знаходиться під загрозою, як зазначається в доповіді Ради Європи. Серед основних причин: зменшення фінансування, тиск з боку урядів, звільнення працівників. Окремо у доповіді наголошується, що на практиці призначення, упорядкування та звільнення регулюючих органів або управління організацій громадського телерадіомовлення. У якості прикладу, повідомляється про тиск з боку політичної партії з метою заміщення з посади члена Наглядової ради Суспільного мовлення в Україні. У доповіді є також приклади того, яким чином у країнах Європи влада намагається впливати та контролювати суспільне мовлення. «Одна із проблем, з якими я зіткнувся протягом моїх візитів у різні країни, – це спроби уряду вплинути на незалежність та плюралізм суспільного мовлення», – пише автор доповіді, Комісар Ради Європи з прав людини Ніл Муйжнієкс [14, с. 1]. Він наголошує на тому, що з'являється дедалі більше попереджень стосовно політичного втручання у редакційну політику суспільних мовників. «Минулого року у Хорватії я висловив занепокоєння із приводу різних і численних кадрових змін у державних ЗМІ, а також заяв про цензуру. Прохання уряду про припинення повноважень регулятора мовників одночасно зі звільненням його членів також викликало підозру про наявність політичного тиску у цьому органі», – наводить приклад Н. Муйжнієкс [14, с. 2]. Він також додає, що у Польщі з початку минулого року, загалом 228 журналістів громадських ЗМІ були звільнені, понижені у посаді або пішли з посади на знак протесту. Такі процеси були спричинені реформою державних ЗМІ 2016 року. Бюджет Болгарського національного телебачення був значно скорочений через висвітлення державним мовником антиурядових протестів влітку

2013 року, а у Румунії парламент ухвалив у жовтні 2016 року закон про ліквідацію понад 100 нефіскальних податків, в тому числі плати за ліцензію на ТВ і радіо, яке було основним джерелом фінансування суспільного мовлення. Найекстремальніший випадок стався у Греції, коли у червні 2013 року уряд вирішив закрити суспільний мовник ERT, в рамках спроб знизити витрати. ERT продовжував мовити в інтернеті, та все ж знову був відкритий у 2015 році. Тим самим грецька влада завдала важкого удару по забезпеченню свободи слова та медіаплюралізму в країні. Радіо і телебачення Боснії і Герцеговини (BHRT) наразі стикаються з аналогічною загрозою і можуть бути закриті за відсутності узгодженого плану сталого фінансування державних ЗМІ [14, с. 2–3].

У доповіді наводиться перелік існуючих документів Ради Європи, згідно з якими має відбуватися реалізація всіх принципів і норм, що містяться в різних рекомендаціях для посилення організації суспільного мовлення. Зокрема, вони мають забезпечити:

- правові заходи з метою забезпечення їхньої редакційної незалежності та інституційної автономії, і не допускати їх політизації;
- стійке фінансування;
- члени органів управління та контрольних органів призначаються шляхом прозорого процесу, з урахуванням їх кваліфікації та професійних навичок і їх обов'язків, пов'язаних з роботою на державній службі;
- необхідні ресурси для створення якісних програм, що відображають культурне та мовне розмаїття, звертаючи увагу на мови меншин.

Отже, запорукою побудови в Україні ефективної системи суспільного мовлення повинна стати чітка та прозора система її фінансування, яка унеможливила б не лише зовнішній вплив на його програмну політику, особливо з боку держави, але й перетворення її на комерційну структуру, діяльність якої суперечить базовим принципам Суспільного мовлення. Як свідчить європейський досвід, у різних країнах залежно від національної специфіки діють різні моделі фінансування системи Суспільного мовлення, які, втім, мають низку спільних рис:

- незважаючи на прагнення мінімізувати комерційну складову діяльності Суспільного мовника, помітна частка фінансування його каналів у багатьох країнах припадає на доходи від розміщення реклами та продажу власних програмних продуктів і послуг;
- провідним джерелом надходження коштів у більшості країн є обов'язкова абонентська плата або податок з власників теле- та радіоприймачів;
- прямі державні субсидії як джерело фінансування Суспільного мовника відсутні у переважній більшості країн.

У наведеній нижче таблиці наведено структуру фінансування системи Суспільного мовлення деяких європейських країн.

Фінансування системи Суспільного мовлення на основі обов'язкової абонентської плати за користування теле- і радіоприймачами було визначено найбільш бажаним способом у згаданих вище рекомендаціях Європейської мовної спілки (ЄМС). Такий механізм фінансування, на думку ЄМС, максимально унезалежнює Суспільного мовника від зовнішніх впливів, перешкоджає комерціалізації суспільного мовлення, робить

Таблиця

Країна	Вид доходів			
	Абонентська плата	Держсубсидії	Реклама і спонсорство	Інше
ФРН	82 %	0 %	9 %	9 %
Великобританія	97 %	0 %	0 %	3 %
Данія	91 %	0 %	1 %	8 %
Італія	59 %	0 %	37 %	4 %
Швеція	98 %	0 %	1 %	1 %
Польща	32 %	0 %	37 %	31 %
Франція	50 %	50 %	0 %	0 %

(За матеріалами Академії української преси)

прогнозовано його фінансово-економічну діяльність та дозволяє проводити ефективнішу кадрову політику. Запровадження абонентської плати передбачено чинним Законом України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення», відповідне положення містилося і у згаданому законопроекті «Про внесення змін та доповнень до Закону України «Про систему Суспільного телебачення і радіомовлення України». Слід, однак, зазначити, що втілення в Україні фінансування суспільного мовлення через абонплату може бути суттєво ускладнено неготовністю населення України нести додаткові витрати на функціонування Суспільного мовника. Так, за даними голови Державного комітету телебачення і радіомовлення України 44% громадян України виступають проти додаткової плати за телебачення, що, може бути зумовлено як негативним ставленням до фактично нового податку, так і відсутністю усвідомлення потреби у суспільному мовленні на масовому рівні. З огляду на це постає питання розробки норм, які б визначили механізм – стягнення абонплати та унеможливили ухилення громадян від її сплати.

Отже, європейський стандарт у сфері суспільного мовлення полягає у забезпеченні трьох ключових принципів: незалежне фінансування, якісний суспільно значущий контент та громадський контроль. Це означає незалежність кадрової та редакційної політики мовника від рішень органів влади та забезпеченні державою сталого у довгостроковій перспективі фінансування мовника. Випадки фінансового тиску на суспільних мовників, на жаль, існують, але вони притаманні країнам, що відходять від демократичного шляху розвитку. «Ми впевнені, що Україна, яка демонструвала готовність до реальних реформ, не може припускатися подібних помилок», – вважають члени Наглядової ради [14, с. 1].

Перші роки реформи дуже важливі, вони закладають підвалини для усіх наступних кроків. 6 липня 2017 року члени Наглядової ради Національної суспільної телерадіокомпанії України у відкритому зверненні закликали Верховну Раду України забезпечити повноцінне фінансування суспільного мовлення у Держбюджеті на 2018 рік. Вони наголосили, що серйозне недофінансування суспільного мовлення унеможливить зміну якості програмного наповнення ефіру, і таким чином підірве довіру населення до цієї важливої реформи. Сума для НСТУ на перехідний період,

записана в законі, насправді є невеликою, бюджети європейських суспільних мовників є значно більшими. Для того, щоб одна з ключових реформ в сучасній Україні була успішною, держава має виконати взяті на себе зобов'язання, що прописані в законі. У ПАТ «НСТУ» немає важелів впливу на владу, окрім підтримки з боку громадянського суспільства та міжнародної спільноти, оскільки свобода слова і незалежний Суспільний мовник важливі для подальшої розбудови України як незалежної демократичної європейської держави.

Список використаних джерел

1. Європейські стандарти у галузі суспільного мовлення / [за ред. Т. С. Шевченка, О. А. Сушко]. – К.: Тютюкін, 2010. – 264 с. // *Jevropejs'ki standarty u galuzi suspil'nogo movlennja* / [za red. T. S. Shevchenka, O. A. Sushko]. – K.: Tjutjukin, 2010. – 264 s.
2. <http://www.president.gov.ua/news/prezident-dav-start-suspilnomu-movlennju-35083>
3. <http://www.1tv.com.ua/news/channel/94586>
4. Мак-Квейл Д. Теорія масової комунікації / переклади з англійської Оля Возьна, Галина Сташків / Деніс Мак-Квейл. – Львів: Літопис, 2010. // *Мак-Квейл Д. Teorija masovoi' komunikacii' / pereklady z anglijs'koi' Olja Voz'na, Galyna Stashkiv / Denis Mak-Kvejl.* – L'viv: Litopys, 2010.
5. Науково-аналітичний щоквартальний збірник НІСД «Стратегічні пріоритети». – 2008. – №4 (9). // *Naukovo-analitychnyj shhokvartal'nyj zbirnyk NISD «Strategichni priorityty».* – 2008. – №4 (9).
6. Лиховід Н. Досвід країн-членів Євросоюзу щодо громадського мовлення [Електронний ресурс] / Н. Лиховід // *Lyhovid N. Dosvid krai'n-chleniv Jevrosojuzu shhodo gromads'kogo movlennja [Elektronnyj resurs]* / N. Lyhovid.– www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/5/08.pdf
7. <https://ua.ejo-online.eu/3744/media-i-politika/piter-vagner-strovennia-suspilnogo>
8. <http://telekritika.ua/suspilne-movlennja/2005-01-20/5545>
9. http://stv.detector.media/kontent/movlennja/khyug_mingarelli_ukrainska_vlada_mae_nadati_suspilnomu_movniku_finansuvannya_vidpovidno_do_zakonu/
10. http://stv.detector.media/kontent/movlennja/komisar_es_z_pitan_regionalnoi_politiki_zaklikav_vladu_ukraini_profinansuvati_suspilne_zgidno_z_zakonom/
11. <http://detector.media/infospace/article/130183/2017-09-21-predstavnik-evrokomisii-zayaviv-shcho-zmenshennya-finansuvannya-nstu-stavit-pid-zagrozu-uspishnu-reformu-suspilnogo/>
12. http://stv.detector.media/kontent/movlennja/evropeyska_movna_spilka_zaklikae_uryad_ukraini_nalezjno_profinansuvati_nstu/
13. http://stv.detector.media/kontent/movlennja/do_kintsya_roku_u_nstu_zalishilosya_13 mln грн на виробництво контенту zurab/
14. <https://www.coe.int/uk/web/kyiv/-/public-service-broadcasting-under-threat-in-europe-report-of-the-council-of-europe-commissioner-for-human-rights>

Mischerska Zh. V., PhD student at Taras Shevchenko National University of Kyiv, Editor-in-Chief of Foreign languages programs at Ukrainian Radio (Ukraine, Kyiv), zhannam@nrcu.gov.ua

Problems of ensuring the independence of public broadcasting in democratic political systems

In this paper the main problems and challenges of Transformation from State into Public Broadcasting in Ukraine are analysed.

Keywords: Public Broadcasting, freedom of speech, mass media, social transformation, public dialogue.

* * *

УДК 323.1:316.3:316.42(477)

Гоцуляк В. М.,

кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри філософії і політології,
Хмельницький національний університет
(Україна, Хмельницький), gotsylak@ukr.net

Модель національної ідентичності в процесах українського державотворення

Необхідність існування загальнонаціональної моделі ідентичності обумовлена потребами розвитку сучасного українського суспільства. Найголовнішою метою національного розвитку мають бути інтереси нації та української держави, а не інтереси кланів і партій. Специфіка української ситуації вимагає формування правового поля, в якому здійснюються процеси національного розвитку, здійснення правової легітимації владних домагань.

Історично перспективною є така модель влади, відповідно до якої відбувається інтеграція зусиль індивідів навколо спільної мети, а функціонування різних інституцій спрямоване на забезпечення розвитку держави, захисту інтересів своїх громадян.

Перед політичною, владною елітою як передовим загоном українського суспільства стоїть надзвичайне завдання – створити нові форми національного життя, пропонувати суспільству нові форми активності. На першому місці, поза будь-яким сумнівом, повинні стояти загальнонаціональні інтереси.

Ключові слова: загальнонаціональні інтереси, ідентичність, консенсус, українська державність, спільнота, етика відповідальності, толерантність.

Історична пам'ять, притаманна українській спільноті сприяє тому, що сучасна українська людина усвідомлює свою національну ідентичність і прагне реалізувати її в різних формах соціальної та політичної творчості. Крім того, механізми історичної пам'яті виявляються досить ефективними, коли йдеться про розвиток таких суспільних інституцій, які репрезентують головні ідентифікаційні моделі української нації.

Можна стверджувати, що підтримка у 1991 р. ідеї утвердження української незалежності стала закономірним результатом довгого і непростого руху української спільноти до своєї власної національної держави, яскравим свідченням необхідності усвідомлення потреби в національній ідентифікації.

Не буде великим перебільшенням констатувати, що найбільший внесок у реалізацію державницьких проєктів України, у забезпечення національної цілісності та незалежності був зроблений культурницькими й політичними елітами України. Національна ідентичність виступає чи не найголовнішим імперативом нашого українського поступу.

Метою дослідження є пошуки моделі української ідентичності, що формувалася і реалізовувалася в роки боротьби української нації за незалежність, в непростий час національно-визвольних змагань.

Варіанти національного самовизначення суб'єкта в різних соціально-політичних контекстах досліджували

К.–О. Апель, Ю. Габермас, Т. С. Воропай, Н. В. Паніна, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико, З. Когут та ін.

Необхідність існування загальнонаціональної моделі ідентичності обумовлена небезпечними процесами, які відбуваються в сучасному українському суспільстві. Йдеться про маргіналізацію суспільства, масову комерціалізацію свідомості, прогресуючу пауперизацію населення, корупцію, що стала структурною, системною рисою нашого суспільства. Все це, поза сумнівом, руйнує саме підґрунтя самоідентифікації індивіда як частини національної цілісності. Тому найголовнішою метою національного розвитку мають бути, передусім, інтереси нації та української держави, а не інтереси кланів і партій. До того ж специфіка української ситуації вимагає формування правового поля, в якому здійснюються процеси національного розвитку, здійснення правової легітимації владних домагань. І на першому місці, поза будь-яким сумнівом, повинні стояти загальнонаціональні інтереси.

На жаль, діяльність сучасних партій і сучасних політиків зводиться переважно до маніпулювання свідомістю людей під час виборів, до адміністрування, до одновимірного застосування адмінресурсу, іншими словами до різних способів економічного та політичного шантажування на користь можновладців. У сучасному українському житті очевиднішими стають досить антинаціональні характеристики: з одного боку, домінантою суспільного життя є необхідність підтримання та захисту інтересів національної держави, з іншого – робиться все можливе для реалізації егоїстичних (і, по суті, антинаціональних) стратегій окремих політико-фінансових угруповань.

Насправді, національно свідомі члени українського суспільства мають керуватися лише державним інтересом. А всі суб'єкти влади мають діяти на підставі політичного розуму, реалізовувати дії, орієнтовані на загальнозначущий результат. Йдеться, загалом, про таку діяльність, зміст якої визначає політична раціональність. Розмірковуючи про комунікативні підходи до аналізу сучасного суспільства, один з найвидатніших представників сучасної комунікативної філософії Ю. Габермас зауважує, що ефективним соціальний (політичний) лад буде тоді, коли індивіди діють з власними цілями та інтересами і в той же час створюють стійкі форми суспільної інтеграції. Важлива роль ним відводиться координації різних видів діяльності та взаємозв'язку людей в рамках соціального цілого. На його думку, саме комунікативна дія зосереджує в собі можливість координації соціальних і політичних планів, дій і, зрештою, суспільної інтеграції. Особливо це повинно виявляти себе у тих окремих життєвих формах і життєвих світах, котрі пов'язані щоразу конкретними традиціями та царинами інтересів [2, с. 28–30]. Повною мірою ці слова можна віднести і до способів організації українського світу.

Історично перспективною є така модель влади, відповідно до якої відбувається інтеграція зусиль індивідів навколо спільної мети, а функціонування різних інституцій спрямоване на забезпечення розвитку держави, захисту інтересів своїх громадян.

У різні періоди історичного розвитку, у будь-яких ситуаціях і реаліях національного буття центральною була і залишається ідея української державності. Резуль-